

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.12>

УДК 343.98

Н. Є. Філіпенко,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права

Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9469-3650>, e-mail: filipenko_natalia@ukr.net

О. П. Снігерьев,

доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії теоретичних досліджень, редакційно-видавничої та науково-методичної діяльності Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7303-2383>, e-mail: hniise@hniise.gov.ua

А. В. Бубліков,

старший науковий співробітник лабораторії теоретичних досліджень, редакційно-видавничої та науково-методичної діяльності

Національного наукового центру «Інститут судових експертиз

ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7382-8816>,

e-mail: andriy.bublikov7@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ, ПРОФІЛАКТИКИ Й РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ КОМП'ЮТЕРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ВИСОКИХ ТЕХНОЛОГІЙ (оглядова стаття)

У статті проаналізовано концептуальні засади, погляди та ідеї щодо розуміння сутності та форм застосування спеціальних знань під час виявлення й розслідування злочинів у сфері комп'ютерної інформації та високих технологій, розглянуто її поняття.

Досліджено співвідношення дотичних між собою понять «експерт» та «обізнана особа», адже однією з головних проблем, яку не можна оминути в межах криміналістичного дослідження, є неоднозначність як наукового розуміння, так і практичного застосування відповідного понятійно-категоріального апарату. На нашу думку, під «спеціальними знаннями» під час виявлення й розслідування злочинів у сфері комп'ютерної інформації та високих технологій розуміються знання в різних галузях науки (зокрема, техніки, мистецтва й ремесла) стосовно комп'ютерної інформації та високих технологій, здобуті в межах професійної або спеціальної освіти, професійної діяльності, які містять знання теорії, навички й уміння і які учасники цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства застосовують для з'ясування обставин, що підлягають доведенню з конкретної справи, у порядку, передбаченому відповідним процесуальним законодавством України.

Ключові слова: судова експертиза, спеціальні знання, експерт, обізнана особа, комп'ютерна інформація, технології, комп'ютерно-технічна експертиза, судово-експертні установи.

Постановка наукової проблеми. Сучасний стан розвитку суспільства характеризується всеосяжним проникненням новітніх інформаційних технологій у різні сфери людської діяльності: економічну, соціальну, управлінську й інші. Сьогодення характеризується різким зростанням злочинів у галузі комп'ютерної інформації, а також злочинів, де зловмисники використовують комп'ютерні засоби з метою вчинення та приховування таких злочинів.

Основні інформаційні загрози сучасності

1. Поширення галузей застосування спеціальних знань під час виявлення й розслідування злочинів у сфері комп'ютерної інформації та високих технологій породжує нові ризики, пов'язані з можливістю трансграничного обігу інформації, яку все частіше використовують зі злочинною геополітичною, військово-політичною, терористичною, екстремістською й іншою протиправною метою на шкоду міжнародній безпеці та стратегічній стабільності.
2. Розширення масштабів застосування спецслужбами окремих держав технологій інформаційно-психологічного впливу для дестабілізації внутріполітичної й соціальної ситуації в окремих регіонах, що загрожує суверенітету та територіальній цілісності держав.
3. Активізація інформаційно-психологічного впливу на українське суспільство, особливо молодь, з метою нав'язування проросійської позиції та заклику до зради національних інтересів України.
4. Посилення впливу терористичних та екстремістських організацій, які у своїх практиках активно використовують механізми інформаційного впливу на індивідуальну й суспільну свідомість, активно вербують через соціальні мережі прибічників і симпатиків для розпалювання ненависті на релігійному, расовому, етнічному ґрунті.
5. Виникнення нових і вдосконалення вже наявних комп'ютерних злочинів, особливо в господарсько-фінансовій сфері.
6. Збільшення кількості комп'ютерних атак на об'єкти критичної інфраструктури й авіаційного транспорту.
7. Недостатність наукових досліджень, спрямованих на створення перспективних високих технологій, низький рівень запровадження вітчизняних розробок у сферу забезпечення інформаційної безпеки тощо.

Особливої актуальності ці загрози набувають на теренах України, оскільки наша держава вже понад 6 років перебуває у стані перманентної війни. Існує навіть твердження, що інформація — це метод ведення війни.

Розкриття і розслідування злочинів, пов'язаних з використанням комп'ютерних засобів, сьогодні неможливо здійснити без застосування спеціальних знань у галузі сучасних інформаційних технологій. Важливим аспектом тут

є те, що експерт, маючи спеціальні знання й відповідну кваліфікацію, здатний вирішити найскладніші питання, поставлені перед ним слідчими, судом та іншими уповноваженими особами (органами).

Особливості виявлення й дослідження криміналістично значущої комп'ютерної інформації пов'язані, передусім, із тим, що ця галузь спеціальних знань містить досить різномірні наукові напрями — такі, як електроніка, електротехніка, інформаційні системи і процеси, радіотехніка і зв'язок, обчислювальна техніка (зокрема, програмування) і автоматизація. Злочини розглянутих категорій найчастіше мають латентний характер, не залишають видимих слідів і складні з точки зору розкриття та збирання доказової інформації через широке застосування засобів віддаленого доступу, захисту даних тощо.

Недостатність розробок теоретико-методологічних основ, відсутність суттєвих напрацювань з теоретичних і прикладних аспектів судово-експертного дослідження з використанням спеціальних знань під час виявлення й розслідування злочинів у сфері комп'ютерної інформації та високих технологій не тільки негативно впливають на діяльність правоохоронних органів, а й загрожують ефективності заходів, спрямованих державою на протидію злочинності в галузі сучасних інформаційних технологій.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання застосування спеціальних знань під час виявлення й розслідування злочинів у сфері комп'ютерної інформації та високих технологій неодноразово піддавали науковому аналізу в теорії криміналістики, судової експертизи, кримінології та інших споріднених галузях правничих наук. Цій темі присвячено роботи вчених радянської доби, сучасних вітчизняних науковців і фахівців закордонних шкіл (поміж яких: Т. В. Авер'янова, І. В. Арістов, О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, Р. С. Белкін, І. М. Даньшин, О. М. Джу́жа, В. А. Журавель, Р. А. Калюжний, В. П. Колмаков, О. М. Ключев, О. М. Литвинов, А. І. Марущак, Е. Б. Сімакова-Єфремян, О. П. Снігерьев, В. Ю. Шепітько, В. М. Шерстюк, М. Г. Щербаковський, О. П. Угровецкий та ін.¹), що дає підстави дійти

¹ Див., наприклад: Бандурка О. М., Зацеркляний М. М., Веприцький Р. С. Злочинність в Україні: економіко-кримінологічний аналіз: монографія/за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова. Харків, 2013. 264 с. ; Ключев О. М. Міжнародні стандарти та міжнародне співробітництво у сфері судово-експертної діяльності в Україні//*Актуальні питання судової експертизи та криміналістики*: мат.-ли Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю створення ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 10—11.10.2018). Харків, 2018. С. 5—8 ; Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання взаємозалежності європейських інтеграційних процесів і тенденцій інтеграції спеціальних знань в Україні//*Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. пр. Харків, 2017. Вип. 17. С. 152—158 ; Шепітько В. Ю. О новеллах в использовании специальных знаний в уголовном процессе Украины//*Теория и практика судебной экспертизы в современных условиях*: мат.-лы 4-й Междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 30—31.01.2013). Москва, 2013. С. 340—342 ; Щербаковський М. Г. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 34 с. ;

висновку про міжгалузевий характер цієї проблеми. Коло наукових розробок за цією тематикою доволі широке, однак далеко не всі проблемні питання експертизи в кримінальному процесі дістали рішення — окремі з них тільки позначено, а деякі й досі залишаються дискусійними. Проте, ці дослідження здебільшого зосереджено на сфері правового регулювання, формуванні системи інформаційної безпеки України й діяльності співробітників правоохоронних органів. Тому, жодним чином не применшуючи наукової та практичної цінності опублікованих робіт з розглядуваної проблеми, зауважимо, що питання застосування спеціальних знань під час виявлення й розслідування злочинів у сфері комп'ютерної інформації та високих технологій потребує комплексного висвітлення з урахуванням положень сучасного чинного законодавства та проблем практики.

Метою статті є аналіз концептуальних засад, поглядів та ідей щодо розуміння сутності використання спеціальних знань під час виявлення й розслідування злочинів у сфері комп'ютерної інформації та високих технологій і розроблення теоретико-прикладних пропозицій щодо застосування її напрацювань у практику протидії злочинності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Однією з найважливіших процесуальних форм використання спеціальних знань є експертиза. Проте, перш ніж докладно розглянути питання, яким присвячено цю роботу, вважаємо за необхідне зупинитися на науковому аналізі теоретико-прикладних категорій, якими ми послуговуватимемося.

По-перше, це поняття «експертиза», яке у фаховій науковій літературі найчастіше використовують у словосполученні «судова експертиза».

Терміни «експерт» та «експертиза» походять від лат. *expertus* («досвідчений», «той, хто знає» [Тут і далі переклад з російської наш. — Прим. авт.])¹ та від фр. *expertise* («випробуваний»)²; а розгляд, дослідження будь-якої справи, якогось питання з метою дійти правильного висновку, правильно оцінити певне явище; дослідження, розгляд експертом якихось справ, питань, що потребують спеціальних знань³; розгляд питання експертом з метою винесення висновку⁴; дослідження справ, що потребують спеціальних знань⁵.

Щербakovський М. Г., Куриленко Д. В. Обізнані особи у судочинстві України// *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. пр. Харків, 2019. Вип. 19. С. 142—157. URL: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.11> (дата звернення: 01.12.2020) та ін.

¹ Словарь иностранных слов/под ред. А. Г. Спиркина. 7-е изд., перераб. Москва, 1980. С. 588.

² Юридична енциклопедія: у 6 т./редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ, 1998. Т. 2: Д — Й. С. 133.

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови/уклад. і голов. ред. В. Г. Бусел. Київ; Ірпінь, 2007. С. 341.

⁴ Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70 000 слов/под ред. Н. Ю. Шведовой. 23-е изд., испр. Москва, 1991. С. 904.

⁵ Словник іншомовних слів/за ред. О. С. Мельничука. 2-ге вид., випр. і допов. Київ, 1985. С. 290.

У Великому енциклопедичному юридичному словнику судову експертизу визначено як дослідження спеціалістом-експертом матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового слідства або суду. Основна відмінність судової експертизи від експертиз, проведення яких практикують за межами судочинства, на думку дослідників, полягає в тому, що факти, про існування яких стверджує або заперечує судовий експерт, є засобом доказування¹.

Відомий науковець, криміналіст Р. С. Белкін вважає, що судова експертиза — це родове поняття досліджень, що їх проводить відповідно до кримінально-процесуального або цивільно-процесуального закону особа, яка має спеціальні пізнання в науці, техніці, мистецтві, ремеслі, з метою з'ясувати обставини (фактичні дані), що мають значення для справи².

Вивчаючи це поняття, Т. С. Волчецька тлумачить його в широкому розумінні як дослідження, яке проводить досвідчена особа для відповіді на питання, що вимагають спеціальних (наукових, професійних, дослідницьких) знань, і зазначає, що несудову експертизу, на відміну від судової, призначають не у зв'язку з провадженням у справі та провадять не в процесуальній формі³.

Судова експертиза, на думку В. Ю. Шепітька, — це процесуальна дія, яка полягає в дослідженні експертом за завданням слідчого або судді речових доказів та інших матеріалів з метою визначення фактичних даних, що мають значення для правильного розв'язання справи⁴.

Під терміном «судова експертиза» В. В. Гордєєв розуміє один із різновидів експертизи, яка має особливі ознаки, визначені в законі⁵.

Судова експертиза, за твердженням Ю. Я. Лози, — це дослідження, яке проводить суб'єкт процесуальної діяльності (експерт) з метою з'ясувати факти, що мають важливе значення для розв'язання конкретної юридичної справи⁶.

М. І. Луцький підкреслює, що судова експертиза — це не лише дослідження, а й оцінка експертом у межах своєї компетенції виявлених фактів. На його думку, судова експертиза — це регламентована законом діяльність

¹ Великий енциклопедичний юридичний словник: А — Я/за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ, 2007. С. 232.

² Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. 2-е изд., доп. Москва, 2000. С. 305.

³ Волчецкая Т. С. Основы судебной экспертологии: учеб. пособ. Калининград, 2004. С. 6—7.

⁴ Шепітько В. Ю. Довідник слідчого. Київ, 2001. С. 130.

⁵ Гордєєв В. В. Доказування в адміністративних справах, пов'язаних з виборчим процесом: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. С. 94.

⁶ Лоза Ю. Я. Експертиза в адміністративному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. С. 12.

фахівця, чий знання у відповідній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла на підставі процесуальних документів суду застосовують під час дослідження обставин справи з метою з'ясування об'єктивної істини¹.

О. І. Жеребко розуміє судову експертизу як слідчу дію з організації й тактики використання спеціальних знань з метою здобуття доказової інформації методами наукового дослідження, яку виконують за дорученням слідчих і судових органів та відображають у висновку експерта².

Термін «судова експертиза» у процесуальному законодавстві почали вживати нещодавно, акцентуючи увагу на процесуальних особливостях судочинства (порівняно з експертизою в інших сферах діяльності людини), а також на суб'єкті здійснення експертизи — судовому експерті, який є суб'єктом процесуальної діяльності.

На підставі аналізу праць сучасних українських науковців³, можна виділити головні ознаки судової експертизи: дослідження питань експертом як процес застосування спеціальних знань; процесуальну форму призначення судової експертизи; процесуальну самостійність та індивідуальну відповідальність судового експерта; усебічне й об'єктивне проведення судової експертизи; безпосереднє дослідження об'єктів експертизи; процесуальне письмове оформлення результатів у спеціальному документі — висновку експерта; надання висновку тощо.

Отже, під поняттям «експертиза» фахівці сьогодні розуміють переважно спосіб сприйняття, дослідження й перевірки доказів, а під терміном «судова експертиза» — не будь-яку експертизу, а таку, результатами якої послуговуються в судовому процесі (адміністративному, цивільному, кримінальному тощо). Характерною ознакою процесу є доволі сувора процесуальна форма — як спосіб його існування.

По-друге, необхідним є розмежування таких дотичних між собою термінів, як «експерт» та «обізнана особа».

У положеннях ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України зазначено, що експертом у кримінальному провадженні є особа, яка має наукові, технічні або інші спеціальні знання, а також право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи та якій доручено дослідити об'єкти, явища й процеси, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, і дати висновок

¹ Луцький І. М. Судово-психіатрична експертиза в адміністративному процесі: навч. посіб. Івано-Франківськ, 2012. С. 12.

² Жеребко О. І. Компетенція експертизи і компетентність експерта, співвідношення понять: зб. мат-лів Міжнар. наук.-практ. конф./Ірпінська фінанс.-юрид. акад. Ірпінь, 2012. С. 100.

³ Див., наприклад: Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. Адміністративний процес України: навч. посіб. Київ, 2007. С. 292—293 ; Когут О. В. Правовий статус експерта в адміністративному процесі//Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2002. № 3. С. 97—103 та ін.

з питань, що виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань ¹.

Як ми вже зазначали, у фаховій літературі (поряд з терміном «експерт») досить широко використовують термін «обізнана особа». Зазвичай це поняття окреслює сукупне найменування осіб, що задовольняють потреби судочинства у спеціальних знаннях ².

Наприклад, О. О. Бондаренко визначає обізнаних осіб як будь-яких незацікавлених у розв'язанні справи компетентних осіб, які мають спеціальні знання в певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла та досвід їх застосування й залучених дізнавачем, слідчим, прокурором, судом (суддею) до участі у кримінальній справі з метою сприяння їм у вирішенні питань, що вимагають застосування спеціальних знань і практичних навичок ³.

В. М. Махов пропонує використовувати термін «обізнані особи» щодо всіх осіб, які мають спеціальні знання й навички їх застосування, не зацікавлені у результаті справи, покликані слідчим, судом для сприяння у з'ясуванні істини зі справи у випадках і формах, передбачених законом ⁴. Загалом ми підтримуємо думку науковця, проте, маємо зауважити, що у визначенні автор робить акцент не тільки на спеціальних знаннях, а ще й на «навичках їх застосування». Ми не можемо із цим погодитися, оскільки категорія «спеціальні знання» належить не до теорії пізнання, а до специфічної правової сфери. Тому ми поділяємо точку зору тих дослідників, які навички й уміння вважають складовою спеціальних знань ⁵. На нашу думку, застосовувати спеціальні знання без усталених навичок їх використання неможливо, адже ці елементи є невід'ємними та функціонально взаємопов'язаними частинами.

А. Ф. Волобуєв вважає, що обізнана особа — це незацікавлена в результатах справи особа, яка має спеціальні знання в певній галузі та яку залучено до участі в розкритті й розслідуванні злочинів для вирішення спеціальних питань ⁶.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.08.2020).

² Шерстюк В. М. Правова регламентація використання знань обізнаних осіб у проектах Кримінально-процесуального та Цивільного процесуального кодексів України // *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 4 (31). Харків, 2002. С. 634.

³ Бондаренко О. О. Процесуальний статус обізнаних осіб та їх правовідносини з дізнавачем та слідчим у кримінальному судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. С. 9.

⁴ Махов В. Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: монография. Москва, 2000. С. 54.

⁵ Лазарева Л. В. Специальные знания и их применение в доказывании по уголовному делу: монография. Москва, 2009. С. 24—25.

⁶ Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва: монографія. Харків, 2000. С. 250.

За міркуваннями М. Г. Щербаковського та Д. В. Куриленка, обізнаними особами є будь-які фахівці, крім професійних учасників процесу, які мають спеціальні (неправові) та правові знання ¹.

По-третє, експерти і/або обізнані особи — це носії спеціальних знань.

Історія спеціальних знань розпочинається з появою перших типів держави та правових відносин, коли було започатковано і вперше порушено певні правила поведінки, звичаї й закони. Учинення протиправних дій зумовило потребу в спеціальних правилах і методах розкриття й розслідування злочинів, визначення злочинців. Відповідно, спеціальні знання формувалися в межах процесу, характерного для конкретного суспільства. Безумовно, поява криміналістичних засобів, прийомів і методів пов'язана з відправленням правосуддя, слідчої, розшукової та експертної практики ².

Теоретичну категорію «спеціальні знання» розглядали ще в минулому столітті й розробляли такі відомі фахівці в галузі права, як: В. Арсен'єв, А. Вінберг, В. Гончаренко, М. Костицький, Г. Нагорний, Ю. Орлов, І. Петрухін, О. Ейсман та ін. Проте, до сьогодні вона привертає увагу багатьох науковців, оскільки є дуже актуальною. Колектив учених-криміналістів України, Литовської Республіки й інших країн підготував і 2016 р. видав друком перший том підручника з криміналістики англійською мовою за науковою редакцією професора Університету Міколаса Ромеріса Г. Малевські та професора Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого В. Ю. Шепітька ³, у якому розглянуто основи застосування спеціальних знань.

Як зазначає О. О. Ейсман, спеціальні знання — це знання не загальновідомі, не загальнодоступні, а такі, що не мають масового поширення; іншими словами, це знання, які має обмежене коло фахівців, причому глибокі знання у галузі (наприклад, фізики) є в такому значенні спеціальними для біолога; це знання, яких не має адресат доказування (слідчий, суд, учасники процесу) ⁴. Це визначення викликало бурхливу дискусію науковців. Певні фахівці не погодилися із цією дефініцією. Наприклад, О. В. Шмонін піддає це визначення критиці, справедливо акцентуючи увагу на тому, що такий аргумент (знання, яких не має адресат доказування) не можна вважати правильним, оскільки особа, яка матиме будь-які знання, за цією концепцією, завжди матиме спеціальні знання, що зазвичай і повинно бути, але за загального розуміння цього поняття ⁵. В. М. Махов, навпаки, стверджує, що

¹ Щербаковський М. Г., Куриленко Д. В. Зазнач. твір. С. 153.

² Основи судової експертизи: навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта/авт.-уклад.: Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків, 2016. С. 11.

³ Textbook of Criminalistics. Vol. 1: General Theory/ed. by H. Malevski, V. Shepitko. Kharkiv, 2016. 488 p.

⁴ Эйсман А. А. Заключение эксперта. Структура и научное обоснование. Москва, 1967. С. 89—91.

⁵ Шмонин А. В. Понятие и содержание специальных познаний в уголовном процессе//Российский судья. 2002. № 11. С. 11.

О. О. Ейсман обґрунтовано підкреслив істотну ознаку спеціальних знань, а саме те, що вони є не загальнодоступними і не загальновідомими ¹. Із останнім науковцем погоджується також А. В. Дулов, який зазначає, що спеціальні знання — це знання, яких бракує слідчим і суддям ².

На думку Ю. К. Орлова, спеціальними знаннями є ті знання, що долають межі загальноосвітньої підготовки та життєвого досвіду. Їх має тільки певне вузьке коло осіб ³. Схожої думки дотримується М. К. Треушников, який зазначає, що під спеціальними знаннями потрібно розуміти такі знання, які перебувають за межами правових знань, загальновідомих узагальнень, що випливають з досвіду людей ⁴.

Спеціальними знаннями, на думку Г. М. Нагорного, є знання, здобуті в результаті професійної підготовки з наукових, інженерних, виробничих спеціальностей, а також інші загальновідомі знання, необхідні для вирішення питань у справі ⁵. Б. В. Романюк зазначає, що спеціальні знання — це сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, які мають особи (спеціалісти) у межах будь-якої професії в різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла ⁶.

Спеціальні знання, за міркуванням В. М. Реваки, — це система відомостей у галузі науки, техніки й інших сфер людської діяльності, а також система прийомів і навичок, набутих суб'єктом у результаті цілеспрямованої, вольової діяльності зі значними витратами часу й інтелектуальних зусиль, що можуть у визначеному законом порядку сприяти органам, які здійснюють кримінальне судочинство, у розкритті й розслідуванні злочинів і ухваленні законного, обґрунтованого та справедливого рішення з кримінальної справи ⁷.

Розгорнуте визначення поняття «спеціальні знання» наводить М. Г. Щербаковський, розуміючи під ними професійні навички, набуті обізнаною особою у процесі практичної діяльності в різних галузях науки, техніки й інших суспільно корисних сферах людської діяльності, які застосовують разом з науково-технічними засобами під час проведення експертизи. Змістом спеціальних знань є теоретично обґрунтовані й перевірені практикою положення і правила, що належать до будь-якої галузі науки, техніки, мистецтва ⁸.

¹ Махов В. Н. Указ. соч. С. 55—56.

² Дулов А. В. Вопросы теории судебной экспертизы. Минск, 1959. С. 4.

³ Орлов Ю. К. Заключение эксперта как источник выводного знания в судебном доказывании: автореф. ... д-ра юрид. наук. Москва, 1985. С. 6—7.

⁴ Треушников М. К. Судебные доказательства. Москва, 1997. С. 269.

⁵ Нагорный Г. М. Гносеологические аспекты понятия «специальные знания»// *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, 1980. № 21. С. 42.

⁶ Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002.

⁷ Ревака В. М. Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2006. С. 29.

⁸ Щербаковський М. Г. Судова експертологія: навч. посіб. Харків, 2008. С. 6.

На підставі аналізу наведених дефініцій пропонуємо *авторське визначення «спеціальних знань»* під час виявлення й розслідування злочинів у сфері комп'ютерної інформації та високих технологій, під якими розуміємо знання в різних галузях науки, зокрема техніки, мистецтва й ремесла, стосовно комп'ютерної інформації та високих технологій, здобуті в межах професійної або спеціальної освіти, професійної діяльності, які містять знання теорії, навички й уміння і які учасники цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства застосовують для з'ясування обставин, що підлягають доведенню за конкретною справою, у порядку, передбаченому відповідним процесуальним законодавством України.

Спеціалізацію обізнаних осіб в галузі комп'ютерних технологій визначають за наявністю поглиблених знань і досвіду роботи з певними операційними системами та програмним забезпеченням, комп'ютерними мережами й технічними пристроями. У зв'язку з цим, залучаючи обізнаних осіб до участі у слідчих діях, призначаючи експертизу, слід враховувати предметну спеціалізацію експертів і фахівців.

Як і будь-який інший рід судової експертизи, потреба в якому виникла наприкінці ХХ ст. з появою нових видів злочинів і вдосконаленням технічних засобів (генетична, лінгвістична), комп'ютерна експертиза здолала всі стадії розвитку: від формулювання предмета й завдань, визначення термінології — до формування сучасної академічної та методичної школи, що відповідає вимогам кримінального процесу, технічним вимогам дослідження об'єктів високих технологій. На різних стадіях формування цього роду експертизи науковці застосовували різні найменування (програмно-технічна, інженерно-комп'ютерна, судово-технічна експертиза інформаційно-обчислювальних систем, інформаційно-технічна, інформаційно-технологічна, судово-кібернетична). Сьогодні в обігу термін «комп'ютерно-технічна експертиза» (далі — *КТЕ*), який застосовують у судово-експертних установах Міністерства юстиції України. Ми вважаємо, що сучасна термінологія не є остаточною. Використання термінів прямо або опосередковано пов'язане з появою нових чи моральним старінням наявних технічних засобів, тому в майбутньому можливі як поява нових видів комп'ютерно-технічної експертизи, так і зміна самого її найменування. Однак, незалежно від назви, незмінним залишається її висока технократичність і потреба в ній як правоохоронних органів, так і суспільства загалом.

Основним завданням експертів під час здійснення ними комп'ютерно-технічної експертизи є відповідь на питання, що вимагають спеціальних знань в галузі «форензик» (комп'ютерної криміналістики) — знань про методи пошуку, закріплення й дослідження цифрових доказів за злочинами, пов'язаними з комп'ютерною інформацією (кіберзлочинами).

КТЕ дає змогу сформувати цілісну доказову базу шляхом вирішення більшості діагностичних та ідентифікаційних питань, тобто розв'язує завдання, пов'язані з пошуком, виявленням, оцінкою й аналізом

інформації, що міститься в комп'ютерній системі. У результаті КТЕ, яку проводять під час розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням інформаційної безпеки у відкритих комп'ютерних мережах, розкраданням (руйнуванням, модифікацією) інформації та порушенням інформаційної безпеки, формується інформація про уразливість процесів перероблення інформації в інформаційних системах. При цьому фахівці з інформаційної безпеки можуть використати результати КТЕ для вдосконалення сучасних засобів захисту інформації та забезпечення інформаційної безпеки.

З огляду на розробки закордонних і вітчизняних науковців¹, сучасний рівень розвитку науки й техніки, практичний досвід здійснення КТЕ, зрозуміло, що основними об'єктами досліджень фахівців у царині КТЕ є інтегровані та вбудовані системи, відкриті системи, системи зв'язку, а також мультимедійні об'єкти. Здебільшого метою подібних досліджень є вирішення діагностичних та ідентифікаційних завдань під час дослідження інформаційної системи, отримання доступу до електронного обладнання й інформації. Так, особливу увагу під час досліджень мобільних терміналів приділяють телекомунікаційним сервісам *SMS*, *EMS*, *MMS*, тому що вони можуть надавати відомості про осіб, причетних до вчинення кримінальних дій (зокрема, у мережах мобільного зв'язку)².

Значний обсяг роботи експертів вітчизняних судово-експертних установ і їхніх закордонних колег (наприклад, у Нідерландах, Чехії, Італії) пов'язано з дослідженням *відкритих систем*, які охоплюють різні операційні системи, їх архітектури, апаратно-програмові комплекси. Апаратними об'єктами експертизи у цьому разі є різні комп'ютерні системи: від мініатюрних персональних комп'ютерів до надзвичайно великих суперкомп'ютерів. Для цих систем характерна наявність різноманітних електронних накопичувачів даних: від жорстких і флопі-дисків, стрічок, *CD-ROM*, *DVD*, магнітооптичних накопичувачів — до *RAID*-масивів, тобто здійснюється аналіз комп'ютерного середовища. Загалом експерти успішно застосовують

¹ Див., наприклад: Можасєв О. О., Логвиненко М. О., Чорний С. В. Автоматизована система накопичення емпіричних даних у сфері комп'ютерно-технічних експертиз//*Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми*: зб. мат-лів Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 23.11.2018). Харків, 2018. С. 296—298 ; Харківський П. П. Комп'ютерно-технічна експертиза: проблемні питання//*Криміналістичний вісник*: наук.-практ. зб./голов. ред. В. В. Чернєй. Київ, 2014. № 2 (22). С. 97—100 ; Комаха В. О. Тактические особенности предварительного исследования криминалистических объектов и назначения судебных экспертиз: монография. Вінниця, 2006. 736 с ; Завдов'єва І. Г., Макарук К. Є. Особливості призначення і проведення комплексних комп'ютерно-технічних та економічних судових експертиз//*Криміналістичний вісник*: наук.-практ. зб./голов. ред. В. В. Чернєй. Київ, 2014. № 2 (22). С. 105—111 та ін.

² Вехов В. Б. Основы криминалистического учения об исследовании и использовании компьютерной информации и средств ее обработки: монография. Волгоград, 2008. С. 203—217.

під час розслідування злочинів та здобуття інформації з електронних носіїв такі операції, як: злом захистів під паролем; моделювання пам'яті вилучених електронних апаратів у пам'яті комп'ютера (органайзерів, стільникових телефонів, сім-карт, смарт-карт і модулів, смартфонів та інших носіїв інформації) — за допомогою апаратного програмного інструментарію (*Cardreader CardLabs*) тощо.

Географічні інформаційні системи й комунікаційні інформаційні системи є наступним перспективним напрямом експертів, що спеціалізуються у мережевих відкритих системах. Основними завданнями тут є аналіз різних інформаційних потоків з метою їх виявлення, інтерпретації повідомлень, відновлення інформації, декодування даних, виявлення різноманітних алгоритмів тощо. Чільне місце в експертному дослідженні посідає вивчення протоколів передачі даних, зокрема повного стека протоколів за рівнями *OSI*¹. Ця модель містить маршрутизовані та транспортні протоколи. Окремим видом є проведення досліджень телекомунікаційних мереж забезпечення стільникового зв'язку *GSM*, *GPS*, *GPRS*-комунікацій. Однак, дії фахівців (з перехоплювання сигналів зв'язку, їх аналізу, ідентифікації систем локального та глобального зв'язку, географічної області, локалізації користувача/адресата) найчастіше пов'язані з проведенням оперативно-розшукової діяльності, тому експерти застосовують їх лише з прикладною метою для розв'язання окремих завдань. Подібну ситуацію спостерігаємо і в дослідженнях, пов'язаних із розслідуванням різноманітних злочинів у глобальних мережах. Ця галузь спеціальних знань містить завдання як ідентифікувати й діагностувати користувачів мережі, їхні ресурси, так і проаналізувати роботу провайдерів, характеристики досліджуваних трафіків та інформаційних систем інтернету, активність використання різних програм-браузерів тощо. Сучасні інтернет-технології, технології розроблення програмного забезпечення (*OLE*, *ActiveX*), різні *plug-ins*, *Java*-аплети значно розширюють список можливих форматів даних та об'єктів програмного забезпечення, що опиняються у полі уваги експертів.

Цей перелік напрямів комп'ютерно-технічної експертизи не є вичерпним, його можна змінити й доповнити, зважаючи на сучасний розвиток комп'ютерної техніки, високі технології та програмне забезпечення, а також на розробки нових методик дослідження технічних і програмних засобів. Такий підхід, на нашу думку, дає змогу забезпечити більш ефективний добір експертів, які мають спеціальні знання, для залучення до виявлення й розслідування злочинів у сфері комп'ютерної інформації та високих технологій, а також скоротити час проведення експертиз завдяки чіткому визначенню завдань і їх розподілу між конкретними фахівцями.

Також заслуговує на увагу пропозиція науковців ХНДІСЕ (нині — *Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»*) із розроблення автоматизованої системи накопичення

¹ Стандартизована модель мережевої архітектури.

емпіричних даних щодо комп'ютерно-технічних досліджень, організації доступу до неї та керівництва для користувачів — своєрідної судово-експертної вікіпедії, до якої надходитимуть інформаційні матеріали з експертної практики й наукові праці із цього виду судової експертизи ¹.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що розвиток нанотехнологій і зрощування нейротехнологій з мікроелектронікою, становлення психотехнічних експертиз, технологій географічних інформаційних систем, активне впровадження принципово нових технологій, заснованих на телекомунікаційних та інформаційних складових, свідчать про важливість подальшого розвитку вже наявних і формування нових напрямів комп'ютерно-технічної експертизи.

Для підвищення ефективності протидії комп'ютерній злочинності, паралельно з розробленням методичного забезпечення експертних досліджень і підвищення кваліфікації судових експертів, зокрема опанування ними новітніх спеціальних знань, необхідно регулярно проводити міжнародні зустрічі представників судово-експертних установ, правоохоронних органів, фахівців, обізнаних осіб. Мета цих заходів — конкретизація основних напрямів цього виду діяльності й обмін досвідом, а також взаємодія у протидії міжнародним злочинним групам, які спеціалізуються у галузі комп'ютерної інформації та високих технологій.

References

- Bandurka, O. M., Zatserklianyi, M. M., Vepriyskiy, R. S. (2013). *Zlochynnist v Ukraini: ekonomiko-kryminolohichniy analiz: monohrafiia*. Ed.: d-r yuryd. nauk, prof. O. M. Lytvynov. Kharkiv [in Ukrainian].
- Belkin, R. S. (2000). *Kriminalisticheskaia entsiklopediia*. 2-e izd., dop. Moscow [in Russian].
- Bondarenko, O. O. (2004). *Protsesualnyi status obiznanykh osib ta yikh pravovidnosyny z diznavachem ta slidchym u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy*. (Abstract of candidates thesis). Kharkiv [in Ukrainian].
- Clovar inostrannykh slov*. (1980). A. G. Spirkin (ed.). 7-e izd., pererab. Moscow [in Russian].
- Dulov, A. V. (1959). *Voprosy teorii sudebnoi ekspertizy*. Minsk [in Russian].
- Eisman, A. A. (1967). *Zakliuchenie eksperta. Struktura i nauchnoe obosnovanie*. Moscow [in Russian].
- Hordieiev, V. V. (2009). *Dokazuvannia v administratyvnykh spravakh, poviazanykh z vyborchym protsesom*. (Candidates thesis). Kyiv [in Ukrainian].
- Kharkivskiy, P. P. (2014). *Kompiuterno-tekhnichna ekspertyza: problemni pytannia. Kryminalistychnyi visnyk: nauk.-prakt. zb. V. V. Cherniei*. (ed.). Kyiv. № 2 (22) [in Ukrainian].
- Kliuiev, O. M. (2018). *Mizhnarodni standarty ta mizhnarodne spivvrobitytstvo u sferi sudovo-ekspertnoi diialnosti v Ukraini. Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzy ta kryminalistyky: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 95-richchiu stvorennia KhNDISE im. Zasl. prof. M. S. Bokariusa* (Kharkiv, 10—11.10.2018). Kharkiv [in Ukrainian].

¹ Сімакова-Єфремян Е. Б. Зазнач. твір. С. 155.

- Kohut, O. V. (2002). Pravovyi status eksperta v administratyvnomu protsesi. *Visnyk Khmelnytskoho instytutu rehionalnoho upravlinnia ta prava*. № 3 [in Ukrainian].
- Komakha, V. O. (2006). *Takticheskie osobennosti predvaritelnogo issledovaniia kriminalisticheskikh obektov i naznacheniiia sudebnykh ekspertiz*: monografiia. Vinnitsa [in Russian].
- Komziuk, A. T., Bevzenko, V. M., Melnyk, R. S. (2007). *Administratyvnyi protses Ukrainy*: navch. posib. Kyiv [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI (zi zmin. ta dopov.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (data zvernennia: 01.08.2020) [in Ukrainian].
- Lazareva, L. V. (2009). *Spetsialnye znaniia i ikh primenenie v dokazyvanii po ugovnomu delu*: monografiia. Moscow [in Russian].
- Loza, Yu. Ya. (2011). *Ekspertyza v administratyvnomu sudochynstvi*. (Candidates thesis). Kyiv [in Ukrainian].
- Lutskyi, I. M. (2012). *Sudovo-psykhiatrychna ekspertyza v administratyvnomu protsesi*: navch. posib. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Makhov, V. N. (2000). *Ispolzovanie znanii svedushchikh litc pri rassledovanii prestuplenii*: monografiia. Moscow [in Russian].
- Mozhaiev, O. O., Lohvynenko, M. O., Chornyi, S. V. (2018). Avtomatyzovana systema nakopychennia empirychnykh danykh u sferi kompiuterno-tekhnychnykh ekspertyz. *Aktualni pytannia protydiv kiberzlochynnosti ta torhivli liudmy*: zb. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 23.11.2018). Kharkiv [in Ukrainian].
- Nagornyi, G. M. (1980). Gnoseologicheskie aspekty poniatia «spetsialnye znaniia». *Kriminalistika i sudebnaia ekspertiza*. Kyiv. № 21 [in Russian].
- Orlov, Iu. K. (1985). *Zakliuchenie eksperta kak istochnik vyvodnogo znaniia v sudebnom dokazyvanii*. (Abstract of candidates thesis). Moscow [in Russian].
- Osnovy sudovoi ekspertyzy: navchalnyi posibnyk dlia fakhivtsiv, yaki maiut namir otry-maty abo pidtverdyty kvalifikatsiiu sudovoho eksperta*. (2016). Avt.-uklad.: L. M. Holovchenko, A. I. Lozovyi, E. B. Simakova-Yefremian ta in. Kharkiv [in Ukrainian].
- Ozhegov, S. I. (1991). *Slovar russkogo iazyka*: 70 000 slov. N. Iu. Shvedova (ed.). 23-e izd., ispr. Moscow [in Russian].
- Revaka, V. M. (2006). *Formy vykorystannia spetsialnykh piznan v dosudovomu provadzhenni*: (Candidates thesis). Kharkiv [in Ukrainian].
- Romaniuk, B. V. (2002). *Suchasni teoretychni ta pravovi problemy vykorystannia spetsialnykh znan u dosudovomu slidstvi*. (Candidates thesis). Kyiv [in Ukrainian].
- Shcherbakovskyi, M. H. (2008). *Sudova ekspertolohiia*: navch. posib. Kharkiv [in Ukrainian].
- Shcherbakovskyi, M. H. (2016). *Teoretyko-metodolohichni ta prakseolohichni zasady sudovykh ekspertyz u kryminalnomu protsesi*. (Abstract of candidates thesis). Kharkiv [in Ukrainian].
- Shcherbakovskyi, M. H., Kurylenko, D. V. (2019). Obiznani osoby u sudochynstvi Ukrainy. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*: zb. nauk. pr. Kharkiv. Vyp. 19. URL: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.11> (data zvernennia: 01.12.2020) [in Ukrainian].
- Shepitko, V. Iu. (2013). O novellakh v ispolzovanii spetsialnykh znanii v ugovnom protsesse Ukrainy. *Teoriia i praktika sudebnoi ekspertizy v sovremennykh uslovi-*

- iakh*: materialy 4-i Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. (Moscow, 30—31.01.2013). Moscow [in Russian].
- Shepitko, V. Yu. (2001). *Dovidnyk slidchoho*. Kyiv [in Ukrainian].
- Sherstiuk, V. M. (2002). Pravova rehlamentatsiia vykorystannia znan obiznanykh osib u proektakh Kryminalno-protsesualnoho ta Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 4 (31). Kharkiv [in Ukrainian].
- Shmonin, A. V. (2002). Poniatie i sodержanie spetsialnykh poznanii v ugovnom protsesse. *Rossiiskii sudia*. № 11 [in Russian].
- Simakova-Yefremian, E. B. (2017). Do pytannia vzaiemozalezhnosti yevropeiskykh in-tehratsiinykh protsesiv i tendentsii in-tehratsii spetsialnykh znan v Ukraini. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*: zb. nauk. pr. Kharkiv. Vyp. 17 [in Ukrainian].
- Slovnyk inshomovnykh sliv*. (1985). O. S. Melnychuk (ed.). 2-he vyd., vypr. i dopov. Kyiv [in Ukrainian].
- Textbook of Criminalistics*. (2016). Vol. 1: General Theory/ed. by H. Malevski, V. Shep-itko. Kharkiv.
- Treushnikov, M. K. (1997). *Sudebnye dokazatelstva*. Moscow [in Russian].
- Vekhov, V. B. (2008). *Osnovy kriminalisticheskogo ucheniia ob issledovanii i ispolzovanii kompiuternoi informatsii i sredstv ee obrabotki*: monografiia. Volgograd [in Russian].
- Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk: A — Ya*. (2007). Ed.: Yu. S. Shemshuchenko. Kyiv [in Ukrainian].
- Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy*. (2007). Ed.: V. H. Busel. Kyiv; Irpin [in Ukrainian].
- Volchetchkaia, T. S. (2004). *Osnovy sudebnoi ekspertologii*: ucheb. posob. Kaliningrad [in Russian].
- Volobuiev, A. F. (2000). *Problemy metodyky rozsliduvannia rozkradan maina v sferi pid-priemnystva*: monohrafiia. Kharkiv [in Ukrainian].
- Yurydychna entsyklopediia*: u 6 t. (1998). Eds.: Yu. S. Shemshuchenko (vidp. red.) ta in. Kyiv. T. 2: D — Y [in Ukrainian].
- Zavdovieva, I. H., Makaruk, K. Ye. (2014). Osoblyvosti pryznachennia i provedennia kompleksnykh kompiuterno-tekhnichnykh ta ekonomichnykh sudovykh eksper-tyz. *Kryminalistychnyi visnyk*: nauk.-prakt. zb. V. V. Cherniei (ed). Kyiv. № 2 (22) [in Ukrainian].
- Zherebko, O. I. (2012). *Kompetentsiia ekspertyzy i kompetentnist eksperta, spivvidnos-hennia poniat*: zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Irpinska finans.-yuryd. akad. Irpin [in Ukrainian].

Н. Е. Филипенко, А. П. Снигерёв, А. В. Бубликов
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ
ПРИ ВЫЯВЛЕНИИ, ПРОФИЛАКТИКЕ И РАССЛЕДОВАНИИ
ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ КОМПЬЮТЕРНОЙ ИНФОРМАЦИИ
И ВЫСОКИХ ТЕХНОЛОГИЙ (обзорная статья)

В статье проанализированы концептуальные основы, взгляды и идеи относительно понимания сущности и форм использования специальных

знаний при виявленні і розслідуванні преступлений в сфері комп'ютерної інформації і високих технологій, розглянуті її поняття.

Исследовано соотношение похожих между собой понятий «эксперт» и «знающее лицо», ведь одной из главных проблем, рассматриваемых в рамках криминалистического исследования, является неоднозначность как научного понимания, так и практического применения соответствующего понятийно-категориального аппарата. По нашему мнению, под «специальными знаниями» при выявлении и расследовании преступлений в сфере компьютерной информации и высоких технологий понимают знания в различных областях науки, в том числе техники, искусства и ремесла, применительно к области компьютерной информации и сферы высоких технологий, полученные в рамках профессионального или специального образования, профессиональной деятельности, включающие знания теории, навыки и умения и используемые участниками гражданского, хозяйственного, административного и уголовного судопроизводства для установления обстоятельств, подлежащих доказыванию по конкретному делу, в порядке, предусмотренном соответствующим процессуальным законодательством Украины.

Ключевые слова: судебная экспертиза, специальные знания, эксперт, знающее лицо, компьютерная информация, технологии, компьютерно-техническая экспертиза, судебно-экспертные учреждения.

N. Filipenko, O. Snigerov, A. Bublikov

**THE USE OF SPECIAL KNOWLEDGE WHILE IDENTIFICATION,
PREVENTION AND INVESTIGATION OF CRIMES IN THE FIELD OF
COMPUTER-BASED INFORMATION AND HIGH TECHNOLOGIES
(Review Article)**

The article analyzes conceptual foundations, views and ideas on understanding the essence and forms of using special knowledge while detecting and investigating crimes in the field of computer-based information and high technologies, and addresses its concepts.

The relationship between similar concepts of forensic expert and third party expert has been traced, since one of the main problems considered in the framework of forensic examination is ambiguity of both scientific understanding and practical application of the corresponding conceptual-categorical apparatus. In our opinion, special knowledge in detecting and investigating crimes in the field of computer-based information and high technologies implies knowledge in various fields of science, including law, technology, arts and crafts, in relation to the field of computer-based information and high technologies, obtained within the framework of professional or special education, professional activity, as well as knowledge of theory, skills and abilities, and used by participants in civil, arbitration, administrative and criminal proceedings in order to establish

circumstances to be proven in a particular case, in the manner provided by relevant procedural legislation of Ukraine.

Keywords: forensic examination, special knowledge, forensic expert, computer-based information, technologies, computer forensics, forensic science institutes.

Надійшла до редколегії 22.07.2020

Філіпенко Н. Є., Снігерьев О. П., Бубліков А. В. Застосування спеціальних знань під час виявлення, профілактики й розслідування злочинів у сфері комп'ютерної інформації та високих технологій (оглядова стаття). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2020. Вип. 22. С. 162—178. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.12>.